

MASKAN OTLARI LINGVOPOETIKASI VA MILLIY-MADANIY MEROSNI O'RGANISHDAGI AHAMIYATI

**Zaripova Nargiza
Mamatyakubovna**

*Qo'qon davlat universiteti, O'zbek tili va adabiyoti
yo'nalishi 1-bosqich magistranti*

ANNOTATSIYA

Maqolada maskan otlarining lingvopoetik xususiyatlari, ularning badiiy matnda obrazlilik, ramziylik va milliy-madaniy mazmunni ifodalashdagi imkoniyatlari o'rganiladi. Maskan bildiruvchi leksik birliklarning nominativ ma'nosi bilan kontekstual-poetik mazmuni o'rtasidagi munosabat yoritiladi. Shuningdek, maskan otlarini o'rganishning O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston — 2030" strategiyasida belgilangan madaniy merosni ilmiy tadqiq etish va ommalashtirish vazifalari bilan aloqasi asoslanadi.

Kalit so'zlar: maskan otlari, toponimika, lingvopoetika, badiiy matn, poetik obraz, milliy-madaniy meros, semantik tahlil, "O'zbekiston — 2030" strategiyasi.

KIRISH (INTRODUCTION)

Til birliklarining badiiy matndagi vazifasini o'rganish zamonaviy tilshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biridir. Badiiy asarda so'zlar nafaqat muayyan predmet yoki hodisani nomlaydi, balki obraz yaratish, muallif munosabatini ifodalash va o'quvchida estetik taassurot hosil qilish vazifalarini ham bajaradi. Shu jihatdan maskan otlarining lingvopoetik xususiyatlarini o'rganish alohida ahamiyatga ega.

Maskan tushunchasi insonning yashash joyi, muayyan hudud, boshpana yoki faoliyat olib boradigan joyi bilan bog'liq. "Uy", "hovli", "bog'", "saroy", "mahalla", "qishloq" kabi birliklar maskan ma'nosini ifodalashi mumkin. Badiiy matnda esa ularning mazmuni kontekstga qarab kengayib, insonning ruhiy holati, ijtimoiy munosabatlari, tarixiy xotirasi yoki muayyan qadriyatlarga munosabatini namoyon etishi mumkin.

Maskan otlarining lingvopoetik xususiyatlarini tadqiq etishda ikki jihat muhimdir. Birinchisi, ularning leksik-semantik xususiyatlarini aniqlash; ikkinchisi, badiiy matnda qanday obraz va estetik ma'no hosil qilishini ko'rsatishdir. Masalan, "bog'" so'zi bevosita joy nomini anglatga-da, ayrim she'riy kontekstlarda go'zallik, osoyishtalik yoki orzu qilingan hayot timsoli sifatida namoyon bo'lishi mumkin. Bunday talqin muayyan matn tahlili orqali asoslanadi.

Mavzuning ijtimoiy-ma'naviy ahamiyati O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston — 2030" strategiyasi bilan ham bog'liq. Strategiyaning madaniy merosni

muhofaza qilish, ilmiy o'rganish va ommalashtirishga doir vazifalari badiiy va folkloriy matnlardagi maskan ifodalarini tadqiq etish uchun muhim kontekst yaratadi. Biroq maskan otlari lingvopoetikasi strategiyada alohida vazifa sifatida belgilangan, deb ta'kidlash to'g'ri bo'lmaydi. Bog'liqlik ushbu tadqiqotning madaniy merosni ilmiy o'rganishga qo'shishi mumkin bo'lgan hissasi orqali asoslanadi.

Maqolaning maqsadi — maskan otlarining badiiy matndagi lingvopoetik vazifalarini aniqlash hamda ularni o'rganishning milliy-madaniy merosni ilmiy tadqiq etish bilan bog'liq ahamiyatini asoslash.

2. TADQIQOT METODOLOGIYASI (METHODS)

Tadqiqotda tavsifiy, kontekstual-semantik va lingvopoetik tahlil usullaridan foydalanish nazarda tutiladi.

Tavsifiy metod yordamida maskan otlarining umumiy leksik-semantik xususiyatlari izohlanadi. Kontekstual-semantik tahlil orqali muayyan so'zning badiiy matndagi ma'nosi, boshqa birliklar bilan munosabati va kontekst ta'sirida yuzaga keladigan qo'shimcha mazmuni aniqlanadi. Lingvopoetik tahlil esa maskan otlarining obraz yaratish, ramziy ma'no hosil qilish va estetik ta'sir ko'rsatishdagi vazifalarini yoritishga xizmat qiladi.

Tadqiqot materiali sifatida mumtoz o'zbek adabiyoti, xususan, Alisher Navoiy ijodidagi maskan bildiruvchi birliklarni o'rganish mumkin. Bunda "bog'", "gulshan", "saroy", "uy" kabi birliklarning qo'llanishi tegishli asar, bayt va kontekst asosida tekshirilishi lozim.

Tahlil jarayonida quyidagi mezonlarga e'tibor qaratiladi:

1. Maskan otining lug'aviy ma'nosi va referenti.
2. So'zning muayyan badiiy kontekstdagi qo'shimcha mazmuni.
3. Obrazlilik, ramziylik va hissiy-ekspressivlik xususiyatlari.
4. Maskan obrazi orqali ifodalangan ijtimoiy yoki milliy-madaniy mazmun.
5. Ushbu mazmunning madaniy merosni o'rganish va targ'ib etish bilan bog'liq ilmiy ahamiyati.

Strategik hujjat bilan aloqani aniqlashda "O'zbekiston — 2030" strategiyasining madaniy merosga oid vazifalari asosiy huquqiy manba sifatida olinadi. Shu tariqa tilshunoslik tahlili bilan strategik hujjatdagi madaniy merosga oid vazifalar o'rtasidagi bog'liqlik izohlanadi.

3. NATIJALAR (RESULTS)

Maskan otlarining lingvopoetik xususiyatlarini o'rganish ularning badiiy matnda bir necha vazifani bajarishini ko'rsatishga imkon beradi.

Birinchidan, maskan otlari nominativ vazifani bajarib, voqea sodir bo'ladigan joy yoki qahramon yashaydigan muhitni bildiradi. Masalan, "uy", "hovli", "saroy" va "bog'" kabi birliklar badiiy voqelikning fazoviy asosini shakllantirishda ishtirok etadi. Bu birliklar orqali o'quvchi asardagi voqealarning qayerda kechayotganini tasavvur qiladi.

Ikkinchidan, maskan otlari obrazlilikni yuzaga keltirishi mumkin. "Bog'" yoki "gulshan" so'zlari ayrim poetik kontekstlarda oddiy joy nomidan tashqari go'zallik, osoyishtalik yoki farovonlikni ifodalashi mumkin. "Saroy" esa matn mazmuniga qarab hokimiyat, hashamat, ijtimoiy mavqe yoki yopiq muhit bilan bog'lanishi ehtimol.

Bunday ma'nolar so'zning o'zidan avtomatik ravishda kelib chiqmaydi; ular badiiy kontekst asosida aniqlanadi.

Uchinchidan, maskan otlari qahramonning ruhiy holati bilan bog'lanishi mumkin. Masalan, qahramonning o'z uyiga qaytishi, bog'da yolg'iz qolishi yoki saroydan uzoqlashishi kabi voqealar matnning umumiy mazmuniga qarab sog'inch, xotirjamlik, begonalashuv yoki erkinlik kabi ma'nolarni kuchaytirishi mumkin. Shu sababli maskan otlarini o'rganishda so'zning lug'aviy ma'nosi bilan uning badiiy vazifasini farqlash zarur.

To'rtinchidan, tarixiy va madaniy mazmun maskan nomlari orqali ifodalanishi mumkin. Mumtoz adabiyotda shaharlar, saroylar, bog'lar va boshqa joylar muayyan davrning ijtimoiy hayoti hamda adabiy-estetik tasavvurlarini aks ettirishi mumkin. Bunday birliklarni tarixiy va adabiy kontekst bilan birgalikda tahlil qilish milliy madaniy xotiraning matndagi ifodasini aniqlashga yordam beradi.

Maskan otlari qatnashgan adabiy va folkloriy matnlarni izchil tahlil qilish madaniy merosning til va badiiy tafakkurdagi ifodalarini ilmiy tavsiflashga xizmat qilishi mumkin. Bu jihat madaniy merosni ilmiy o'rganish va ommalashtirishga qaratilgan strategik vazifalar bilan mazmunan bog'lanadi.

4. MUHOKAMA (DISCUSSION)

Maskan otlarining lingvopoetik tahlili faqat leksik birliklarning ma'nosini aniqlash bilan cheklanmasligi kerak. Tadqiqotning ilmiy qiymati so'zning matndagi vazifasi, badiiy obraz yaratishdagi ishtiroki va madaniy mazmunni ifodalash imkoniyatlarini asoslash orqali namoyon bo'ladi.

Masalan, Alisher Navoiy ijodida uchraydigan "bog'" va "gulshan" kabi birliklarni tahlil qilishda ularning barcha o'rinlarda bir xil ramziy ma'noni anglatishini taxmin qilish mumkin emas. Ayrim kontekstlarda ular tabiat manzarasini bildirsa, boshqa o'rinlarda ishqiy kechinma, go'zallik yoki ma'naviy tasavvurlar bilan bog'lanishi mumkin. Shuning uchun har bir xulosa tegishli bayt yoki matn parchasi bilan asoslanishi lozim.

Tadqiqotning Taraqqiyot strategiyasi bilan aloqasi madaniy merosni ilmiy o'rganish vazifalari orqali asoslanadi. Maskan otlari lingvopoetikasi ushbu strategik vazifalarning o'rnini bosmaydi va ularning bajarilishini o'zi bilan ta'minlamaydi. Biroq folklor, mumtoz adabiyot va boshqa madaniy matnlardagi maskan ifodalarini o'rganish mazkur merosning tilga oid xususiyatlarini ochib beradigan qo'shimcha ilmiy yo'nalish bo'la oladi.

Masalan, xalq dostonlari yoki rivoyatlarda uchraydigan maskan bildiruvchi birliklar yig'ilib, ularning semantik guruhlari, kontekstual vazifalari va ramziy xususiyatlari tasniflanishi mumkin. Bunday tadqiqot natijalari folklor matnlarini izohlash, o'quv materiallarini tayyorlash va milliy adabiy merosni targ'ib qilishda qo'llanishi mumkin.

Demak, strategiya bilan bog'liqlikni ilmiy asoslashda ikki darajani farqlash zarur: strategiyada belgilangan rasmiy vazifalar va ushbu vazifalarga ilmiy-ma'rifiy jihatdan hissa qo'shishi mumkin bo'lgan tilshunoslik tadqiqoti. Bu farq maqolaning xolisligi va ilmiy ishonchliligini ta'minlaydi.

5. XULOSA (CONCLUSION)

Maskan otlari badiiy matnda joy va muhitni nomlash bilan birga, kontekstga qarab obrazlilik, ramziylik, hissiy-ekspressivlik va milliy-madaniy mazmunni ifodalash imkoniyatiga ega. Ularning lingvopoetik xususiyatlarini aniqlash uchun leksik ma'no, kontekstual mazmun va badiiy vazifani birgalikda o'rganish zarur.

Maskan otlarini mumtoz adabiyot va folklor materiallari asosida tahlil qilish milliy madaniy xotiraning til hamda badiiy obrazlar tizimida qanday aks etishini aniqlashga yordam beradi. Bu esa adabiy va nomoddiy madaniy merosni ilmiy o'rganishga xizmat qilishi mumkin.

Tadqiqotning "O'zbekiston — 2030" strategiyasi bilan bog'liqligi madaniy merosni muhofaza qilish, ilmiy o'rganish va ommalashtirish vazifalari bilan mazmuniy uyg'unlikda namoyon bo'ladi. Maskan otlarining folkloriy va adabiy matnlardagi ifodasini o'rganish ushbu merosning tilga oid xususiyatlarini yoritishga yordam beradi.

Shunday qilib, maskan otlari lingvopoetikasini ilmiy asosda tadqiq etish o'zbek tilining badiiy-estetik imkoniyatlarini ochib berish, adabiy merosni chuqurroq anglash va uning milliy-madaniy mazmunini yoritishga xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 16-fevraldagi PF-21-son Farmoni. "O'zbekiston — 2030" strategiyasining yangilangan tahriri. LexUZ: <https://lex.uz/uz/acts/-8050769>
2. Madrahimov Z. Tarixiy toponomika. Namangan — 2010
3. Jo'raboyeva G. Farg'ona vodiysi toponimlarining shakllanish asoslari. Monografiya. Toshkent. "Akademnashr" — 2022.
4. Xudoyqulova N. Toponomikaning mohiyati va terminologik tushunchalari to'g'risida. VOLUME 2 / ISSUE 11. ISSN 2181-1784. SJIF 2022:5.947 ASI Factor – 1.7
5. Hakimov Q.M., Mirakmalov M.T. — Toponimika. Toshkent: Tafakkur avlodi, 2020.
6. Qorayev S. — Geografik nomlar ma'nosi. Toshkent: O'zbekiston, 1999.